

УДК: 377:371

МАРІЯМ УЙСІМБАЄВА

Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

У статті визначаються основні підходи до методики виховання соціальної активності старшокласників засобами проектної діяльності в позакласній роботі; звертається увага на необхідність урахування закономірностей і принципів виховання; доведена можливість використання різних методів і прийомів виховання.

***Ключові слова:** соціальна активність старшокласника, проектна діяльність, закономірності та принципи виховання, метод виховання, прийом виховання, методика виховання*

Постановка проблеми. Українське суспільство нині потребує ініціативних, відповідальних громадян, здатних свідомо приймати обґрунтовані рішення та виявляти активність у розв'язанні соціальних проблем. Як зазначається у Програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні: «Сучасне виховання має відігравати випереджальну роль в демократичному процесі, ставати засобом відродження національної культури, припинення морально-духовної деградації, стимулом пробудження таких якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість тощо; гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві» [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, особливості проектної діяльності під час організації процесу виховання соціальної активності старшокласників у позакласний час, залучення старшокласників до соціальних проектів у позакласний час майже не досліджуються.

Елементи методики виховання соціальної активності підлітків у проектній діяльності визначені у дисертаційному дослідженні М. Бабкіної «Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи». Автор пропонує розглядати проектну діяльність як сукупність навчальних і практичних дій підлітків з метою розв'язання певних суспільних проблем у процесі їхньої активної участі в житті громади. Така діяльність спрямована на формування незалежних суджень, аргументацію власних поглядів, аналіз отриманої інформації, вміння досягати компромісу та консенсусу, прийняття самостійних рішень, оцінювання результатів власної діяльності, здатність робити вибір та займати певну позицію [2].

Метод проектів у виховній роботі досліджено В. Ассаул. На її думку, головним завданням проектної діяльності є не набуття наукових знань, а допомога дитині зорієнтуватися у суспільному вирі подій та явищ – соціальних, економічних, інформаційних, а також оволодіти досвідом життя в громаді. Усе це передбачає не пасивну адаптацію в соціумі, а розвиток активного творчого самоствердження в суспільстві з метою розвитку дитини та її самовдосконалення [1].

Метою статті є опис методики виховання соціальної активності старшокласників засобами проектної діяльності у позакласній роботі.

Виклад основного матеріалу. Метою виховання соціальної активності ми визначаємо формування в старшокласників соціально бажаних якостей, які виявляються у соціальній поведінці, що відповідає прийнятим у суспільстві моральним принципам, нормам, правилам з метою входження особистості в життя суспільства та готовності до реальної соціальної діяльності. Відповідно, змістом виховання соціальної активності старшокласників є соціальні

цінності, засвоєння яких надає учням старших класів змогу взаємодіяти в соціальному середовищі для власного розвитку та перетворювальної діяльності в суспільстві.

Виховання соціальної активності, на думку М. Твердохлеба, можна розглядати як процес створення умов для реалізації готовності учнів до реальних соціальних дій у різних сферах соціальних відносин (політичній, економічній, духовній). Загальна соціальна функція виховання полягає в тому, щоб, виховуючи соціальну активність, не тільки передавати з покоління в покоління знання, уміння, ідеї, соціальний досвід, способи поведінки, а на основі набутого досвіду сформулювати особисту потребу дитини в соціально активній, суспільно позитивно спрямованій діяльності [9, с. 152].

Слушним у контексті проблеми є зауваження Т. Качалової про те, що соціальний розвиток молоді має бути керованим процесом, який не передбачає маніпулювання їхньою свідомістю, а має на меті створення необхідних умов, добір ефективних засобів, що забезпечують ефективну соціалізацію в процесі навчання й виховання сучасного молодого покоління [4, с. 62].

Процес виховання соціальної активності старшокласників ми розглядаємо як співпрацю вихователя і вихованця з метою виховання старшокласників на основі формування їхнього ціннісного ставлення до суспільства та самого себе, формування соціальної поведінки, що відповідає моральним нормам, принципам та правилам, прийнятим у суспільстві, й ґрунтується на засвоєнні вироблених людством суспільних цінностей та творчому їхньому застосуванні.

У свою чергу, І. Бех наголошує: соціальна активність є своєрідним розкриттям певного відсотка засвоєння та реалізації здобутків суспільства, що характеризується мірою активних виявів, презентацією власних здібностей окремої особистості. Оскільки розвиток соціальної активності – певна стратегія, яку використовує індивід, щоб ефективно розв'язувати життєві завдання, необхідно створити дитині об'єктивну можливість виявити самостійність, виявити власну активність, не заважати набуттю вміння діяти за власним розсудом, не гальмувати розвиток потреби дитини щось робити по-своєму [5, с. 46].

На нашу думку, значні можливості щодо ефективного виховання соціальної активності особистості має проектна діяльність. Участь у проектній діяльності старшокласника як рівноправного суб'єкта цієї діяльності забезпечує формування незалежних суджень, власної соціальної позиції, толерантності до поглядів інших учасників проекту, уміння відстоювати свої переконання та приймати самостійні рішення щодо вибору соціальної проблеми та шляхів її вирішення, розвивати вміння оцінювати результати власної діяльності на основі усвідомлення свої обов'язків.

Окреслимо основні закономірності процесу виховання соціальної активності старшокласників засобами проектної діяльності. Це поєднання виховання соціальної активності старшокласників із суспільними потребами й умовами виховання; виховання соціальної активності особистості старшокласників відбувається тільки в процесі їхнього включення у соціально значиму діяльність; виховання є стимулом соціальної активності старшокласників у соціальній діяльності; у процесі виховання необхідно поєднувати вимогливість та повагу до особистості; у процесі виховання соціальної активності слід урахувати вікові та індивідуальні особливості старшокласників; виховання соціальної активності старшокласників відбувається за допомогою колективних форм виховання; у процесі виховання соціальної активності старшокласників необхідно їх спрямовувати на перспективи власного та суспільного розвитку; під час виховання необхідно спиратися на позитивні соціально бажані якості особистості; результати виховання соціальної активності залежать від виховного впливу на ціннісні орієнтації, погляди, переконання.

Методика виховання соціальної активності старшокласників у позакласній роботі засобами проектної діяльності будувалася з урахуванням загальних принципів виховання [6, с. 223] та специфічних принципів виховання у позакласній роботі [10, с. 356].

Так, враховувався принцип **цілеспрямованості виховання**, який передбачає спрямування виховної роботи на формування всебічно розвинутої особистості, підготовка її до свідомої та

активної трудової діяльності. Виховання соціальної активності старшокласника у позакласний час засобами проектної діяльності підпорядковане основній меті виховання.

Зв'язок виховання з життям – виховна діяльність у позакласний час зорієнтована на узгодження життєдіяльності учнів з життям суспільства, підготовки до життєдіяльності у суспільстві.

Єдність свідомості та поведінки у вихованні. Оскільки поведінка особистості – це вияв свідомості у дії, завданням виховання соціальної активності у проектній діяльності є формування навичок соціальної поведінки учнів, усвідомлення значення і необхідності соціальної активності.

Виховання в праці. У юнацькому віці виявляються прагнення до активної діяльності. Проектна діяльність дозволяє залучати старшокласників до різних суспільно корисних справ, розвивати позитивне ставлення до суспільної діяльності, засвоювати суспільно важливі мотиви праці, набувати досвіду соціальної поведінки. Виявом соціальної активності старшокласників є їх соціально значуща діяльність.

Виховання особистості в колективі передбачає створення умов для виховання особистості старшокласника в процесі колективної діяльності у позакласний час.

Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самостійністю учнів. З урахуванням відсутності або недостатності життєвого досвіду старшокласників у соціальній діяльності важливим є педагогічне керівництво. Разом з тим, учитель повинен враховувати інтереси, побажання учнів, сприяти розвитку їхньої самостійності, творчості, ініціативності за рахунок залучення старшокласників до визначення напрямів діяльності планування проектів, виконання, контролю та оцінювання досягнутих результатів діяльності. Вихователь має стимулювати самостійні починання учнів, їхню самодіяльність, поєднувати виховання з самовихованням.

Поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього. Цей принцип передбачає гуманне ставлення до учнів. На всіх етапах проектної діяльності учитель враховує та поважає уподобання, бажання, думки старшокласників. Разом з тим, він контролює поведінку, визначає вимоги до організації діяльності та відповідальності за результатами справи.

Індивідуальний підхід до учнів у вихованні передбачає врахування під час проектної діяльності рівня психічного, соціального духовного, інтелектуального розвитку старшокласників, їхніх вікових особливостей та здібностей з метою розкриття творчої індивідуальності особистості. Це виявляється у опорі на індивідуальні якості старшокласників (спрямованість, ціннісні орієнтири, настанови, мотиви діяльності та поведінки тощо) та особливості (риси характеру, темперамент, воля).

Принцип **превентивності виховання** у позакласний час спрямований на профілактику негативних проявів поведінки старшокласників, вироблення у них імунітету до негативних впливів соціального оточення, формування позитивних соціальних установок.

Принцип **технологізації.** Процес виховання соціальної активності старшокласників засобами проектної діяльності передбачає дії вчителя та відповідно організовані ним дії старшокласників, які підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей. Проектна діяльність має чітку структуру, яка забезпечує вирішення визначених виховних завдань на кожному етапі та їх підпорядкованість загальній меті виховання соціально активної особистості старшокласника.

Суспільна спрямованість діяльності учнів. Проектна діяльність старшокласників у позакласний час дозволяє залучити їх до суспільного життя. Зміст проектної діяльності учнів повинен відповідати загальносуспільним потребам і бути спрямований на формування соціальних якостей особистості старшокласника, ціннісних мотивів діяльності.

Принцип **соціальної відповідності** обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес. Задачі виховання зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови і передбачають формування у старшокласників готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем.

Добровільний характер участі – участь старшокласників у проектній діяльності відбувається на добровільних засадах з урахуванням інтересів, можливостей учнів.

Принцип **національної спрямованості виховання** передбачає формування у старшокласників національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися своєю приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

Принцип **суб'єкт-суб'єктної взаємодії** базується на побудові виховного процесу під час проектної діяльності на взаємоповазі, відкритості, визнанні права на власну позицію кожного учасника проекту.

Методика виховання соціальної активності старшокласників засобами проектної діяльності в позакласній роботі на формуальному етапі експерименту здійснювалася з урахуванням необхідності засвоєння та усвідомлення старшокласниками суспільних цінностей, а також виховання у них: ціннісного ставлення до суспільства і держави, ціннісного ставлення до людей, ціннісного ставлення до себе (фізичного, психічного та соціального «Я»), ціннісного ставлення до природи, ціннісного ставлення до мистецтва [8].

У процесі виховання соціальної активності старшокласників у позакласній виховній роботі у дослідженні використовувалась виховна технологія – проектна діяльність. Виховна технологія, на думку С. Мартиненко та Л. Хоружа, – це оптимально доцільна послідовність підходів у роботі з учнями визначають технологію виховання як систему створення належних умов виховання, комплексного застосування методів і прийомів впливу на особистість з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей, рівня вихованості, що гарантує одержання передбаченого результату [3].

Технологія підготовки і реалізації проектної діяльності у позакласній діяльності з метою виховання соціальної активності старшокласників під час експерименту має кілька послідовних етапів. Методи виховання соціальної активності учнів визначалися на кожному етапі окремо. Відповідно, під час організації процесу виховання соціальної активності старшокласників у позакласній час необхідно враховувати такі аспекти: старшокласник має бути суб'єктом соціально корисної праці; соціальна діяльність старшокласника має добровільний характер; ефективність процесу виховання соціальної активності залежить від активності самого старшокласника.

Так, на етапі попередньої підготовки, метою якого було орієнтування учнів на соціальні норми, правила, моральні установки з метою усвідомлення ними соціальної проблеми та формування мотивів соціально корисної діяльності, застосовувались такі методи виховання: бесіда, мозковий штурм, розповідь, круглий стіл, мікрофон, дискусія, переконання та навіювання. За допомогою проведення бесід, дискусій, розповідей старшокласники не тільки отримували інформацію стосовно соціальної проблеми, але і мали можливість висловити своє ставлення до неї, формувалося свідоме сприйняття соціальних процесів, визначалася соціальна позиція кожного учня. Методи мозковий штурм, круглий стіл сприяли осмисленню учнями соціальної дійсності, самостійному визначенню соціальних проблем, шляхів їхнього вирішення. Діяльність учителя як координатора на цьому етапі була спрямована на урахування розвитку світоглядних, морально-етичних та колективно-творчих уявлень старшокласників, формування їхньої готовності активно включатися в суспільно-корисну діяльність. Мотивація конкретної проектної діяльності забезпечувала свідому спрямованість соціальної діяльності старшокласників на основі формування переконань, осмислення соціальної дійсності. Як зазначає К. Приходченко, мотиваторами можуть слугувати: влаштування регулярних цікавих зустрічей, соціально-педагогічна підтримка учнів, організація ярмарків соціальних проектів, можливості презентувати себе серед ровесників, визнання та особиста вдячність тощо [7, с. 102].

На етапі планування проектної діяльності, метою якого було виховання соціальних якостей особистості старшокласника, формування комунікативних та організаторських умінь у процесі розробки плану проекту, переважно застосовувалися аукціон ідей, трибуна думок, мікрофон, дискусія, бесіда, заохочення.

Ставлення до учня як до свідомого суб'єкта діяльності у процесі виховання соціальної активності засобами проектної діяльності визначається тим, що кожен старшокласник визначає, організовує, керує процесом разом з іншими учнями, залучається до реалізації всіх етапів проектної діяльності, несе відповідальність за виконання дорученого обсягу роботи та допомагає іншим за потреби. Надмірна опіка, зневажливо-критичне ставлення до діяльності учнів, бажання всі питання вирішити самостійно з боку дорослих призводить до інертності, байдужого ставлення, а іноді й до відвертого небажання співпрацювати у колективі.

Під час колективної підготовки проекту з метою виховання відповідального ставлення до діяльності, соціальних обов'язків, готовності до соціальної взаємодії використовували рольові ігри, ділову гру, метод соціальних вправ, бесіду, громадську думку, педагогічна вимога, приклад, самоаналіз.

У ході реалізації проекту виховний вплив був спрямований на формування досвіду соціальної поведінки та спілкування, умінь та навичок соціальної діяльності, розвитку творчого підходу до діяльності та самостійності.

На заключному етапі переважно використовувались самоаналіз, самооцінка, громадська думка, похвала з метою сприяти вихованню відповідальності за результати своєї діяльності, здатності до самоконтролю та самооцінки в соціально значущій діяльності. Обов'язковою є похвала за якісно виконану справу, відповідальне ставлення, допомогу іншим учасникам проекту. Таке ставлення піднімає рівень самооцінки учня, стимулює його до наступної діяльності.

Висновки. Проектна діяльність у позакласній виховній роботі дає змогу застосувати різноманітні методи виховання, які спонукають старшокласників до соціальної активності, прояву ініціативи й самостійності; дозволяє подолати авторитарність у ставленні педагогів до учнів у процесі виховання; сприяє формуванню поглядів і переконань та виробленню на їхній основі навичок та звичок соціальної поведінки.

Список використаних джерел

1. Ассаул В. Метод проектів у виховній роботі // Проектна діяльність у лицей: компетентнісний потенціал, теорія і практика: Науково-методичний посібник / За редакцією С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. – К.: Департамент, 2008. – 520 с
2. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Майя Іванівна Бабкіна; Ін-т пробл. виховання АПН України. – Київ. – 2009. – 231с.
3. Загальна педагогіка: навч. посібник / С.М. Мартиненко, Л.Л.Хоружа; Міжрегіон. академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2002. – 176 с
4. Качалова Т. Г. Концептуальні основи проблеми формування соціальної активності студентів (дидактичний аспект) / Т. Г. Качалова // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2012. – №34. – С. 55-62.
5. Критерії моральної вихованості молодших школярів. Книга для вчителя / За ред. І.Д. Бега, С.Д. Максименка. – К.: Рад. школа, 1989. – 96 с
6. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. / С.П.Максимюк – К.: Кондор, 2009, 670 с.
7. Приходченко К. І. Технології виконання цілей можливої досконалості індивіда у проектній діяльності / К. І. Приходченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. – Вип. 16, кн. 3. – С. 102-109.
8. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Електронна версія: <http://www.ipv.org.ua/home/39-programa-vuhovanna-ditej.html>
9. Твердохлеб М. Соціальна активність – шлях до вирішення проблеми виховання особистості XXI століття / М. Твердохлеб // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2007. – №23. – С. 144-152.
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посб. Вид. 2-ге, випр., доп. / М.М.Фіцула. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с. (Альма-матер).

Стаття надійшла до редакції 21.03.2015 р.

УЙСИМБАЕВА М.

Институт проблем воспитания НАПН Украины

**МЕТОДИКА ВОСПИТАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТАРШЕКЛАСНИКОВ
СРЕДСТВАМИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВО ВНЕКЛАСНОЙ РАБОТЕ**

В статье определяются основные подходы к методике воспитания социальной активности старшеклассников средствами проектной деятельности во внеклассной работе; обращается внимание на необходимость учета закономерностей и принципов воспитания; доказывается возможность использования различных методов и приемов воспитания.

Ключевые слова: социальная активность старшеклассника, проектная деятельность, закономерности и принципы воспитания, метод воспитания, прием воспитания, методика воспитания

UISIMBAEVA M.

Institut of Problems of education NAPS of Ukraine

**METHODOLOGY OF UPBRINGING SOCIAL ACTIVITY OF SENIOR PUPILS BY MEANS OF PROJECT
ACTIVITIES IN-CLASS WORK**

In the article the aim of educating social activity is defined as the formation of the senior pupils socially desirable qualities that are manifested in social behavior, which is complies with the society's moral principles, norms, rules for the purpose of occurrences of the individual in the society and ready for the real social activities. It is emphasized that the project activity in extracurricular educational work provides an opportunity to use different parenting techniques that encourage senior pupils to social activity, showing initiative and independence, helps to overcome the authoritarian attitude of teachers to senior pupils in the process of upbringing, promotes the formation of attitudes and beliefs and the development of skills and habits of social behavior.

At the organization of the training process of social activity of senior pupils in extracurricular time, it is necessary to consider the following aspects: the senior pupil should be the subject of socially useful work; the effectiveness of the training process of social activity depends on the activity of the senior pupil.

Key words: social activity of senior pupils, the project activity, patterns and principles of education, receive of upbringing, methods of upbringing.